

Polityczne aspekty zjawiska segmentacji społeczeństwa

Ogólna charakterystyka zjawiska segmentacji

Zmiana ustrojowa, która dokonała się w latach 1989–1990, stworzyła polityczne warunki do odgórnej modernizacji życia gospodarczego. W krótkim czasie wprowadzono mechanizmy rynkowe, które wymuszały nowe typy zachowań społecznych. Równocześnie jednak procesom tym nie towarzyszyły mechanizmy osłonowe, które ułatwiłyby ludziom dostosowanie się do nowych warunków. W efekcie to społeczeństwo poniosło pełne koszty transakcyjne procesów prywatyzacji i deregulacji sfery ekonomicznej. Przez całe lata dziewięćdziesiąte społeczeństwo podjęło wiele spontanicznych działań adaptacyjnych o różnym stopniu skuteczności. Sytuacja egzystencjalna poszczególnych podmiotów indywidualnych i zbiorowych zaczęła się w związku z tym stopniowo różnicować¹.

W tym samym czasie marginalne znaczenie miało wsparcie społecznych wysiłków adaptacyjnych przez instytucje państwa. Inaczej mówiąc, mniej lub bardziej udana adaptacja do warunków rynkowych zależała przede wszystkim od zasobów, jakimi dysponowała jednostka, od jej umiejętności posługiwania się tymi zasobami oraz od relacji jednostki z jej najbliższym otoczeniem społecznym. W efekcie wzorce zachowań adaptacyjnych powstawały częściej w interakcji ze środowiskiem rodziny i znajomych niż w relacji z otoczeniem zawodowym – branżowym (specjalistycznym) czy biznesowym².

Marginalne oddziaływanie państwa na proces adaptacji modernizacyjnej społeczeństwa wiązało się nie tylko z niskimi nakładami finansowymi na pomoc socjalną, lecz z brakiem działań edukacyjnych, organizacyjnych oraz instytucjonalnych, wspierających od „zewnątrz” wysiłki adaptacyjne, podejmowane przez jednostki i grupy w różnych obszarach gospodarki. Absencja instytucji państwa w fazie tworzenia wzorów zachowań rynkowych spowodowała naturalny rozwój kapitału spajającego, odwołującego się do więzi typu wspólnotowego, a tym samym zahamowanie tendencji do posługiwania się zasobami kapitału pomostowego, opartego na rozproszonych układach sieciowych³.

W drugiej dekadzie modernizacji istotne znaczenie miały dwa procesy. Pierwszy przebiegał na poziomie nastrojów społecznych. Była to odłożona w czasie traumatyczna reakcja na terapię szokową (plan Balcerowicza), wyrażająca się w poczuciu niepewności i zagrożenia. Nastroje te, które wynikały z gwałtownych zmian systemowych objęły znaczącą część społeczeństwa i miały istotny wpływ na atmosferę społeczną w Polsce. Przewaga negatyw-

¹ Por. T. Kowalik, *www.polskatransformacja.pl*, Warszawa 2009, s. 215–218.

² M. S. Szczepański, *Ani Elizjum ani Hades. Piętnastolecie polskiej transformacji w perspektywie socjologicznych teorii zmiany*, w: *Współczesne społeczeństwo polskie. Dynamika zmian*, red. J. Wasilewski, Warszawa 2006, s. 13.

³ Por. R. Putnam, *Samotna gra w kręgle*, Warszawa 2008, s. 230.

nych emocji stała się wyraźnie widoczna w końcowej fazie rządów AWS. Rozpoczął się wówczas proces politycznej artykulacji postaw antymodernizacyjnych i antyrynkowych. Krytyczne nastroje społeczne wobec modernizacji miały swoje apogeum w postaci IV RP⁴.

Drugi proces przebiegał przede wszystkim w obszarze aktywności zawodowej Polaków. Strategie adaptacyjne, stosowane przez podmioty indywidualne i zbiorowe miały dość zróżnicowany charakter. Stopniowo okazywało się, że jedne strategie były skuteczne i powodowały wzmocnienie pozycji zawodowej stosujących je podmiotów, inne zaś dawały słabsze efekty, co wyrażało się między innymi obniżeniem standardów materialnych życia części podmiotów. Głębokie zróżnicowanie efektywności strategii adaptacyjnych doprowadziło do wystąpienia zjawiska o charakterze strukturalnym, określanym jako segmentacja społeczeństwa. W poszczególnych klasach społecznych zarysowały się istotne podziały w zakresie poziomu życia oraz pozycji zawodowej, wynikające z silniejszej bądź słabszej adaptacji określonych odłamów danej klasy społecznej do warunków i mechanizmów gospodarki rynkowej.

Segmentacja społeczeństwa – konstrukcja teoretyczna

Model teoretyczny segmentacji społeczeństwa⁵ powstał w oparciu o przekonanie, że istotne decyzje adaptacyjne podmiotu są podejmowane w wyniku odwołania się do sfery wartości, a w szczególności do dwóch par zmiennych wzorcowych: **osiąganie–przypisanie** oraz **indywidualizm–kolektywizm**. Uznałem, że są one najbardziej charakterystyczne dla dylematów podmiotów funkcjonujących w warunkach modernizacji systemu społecznego w Polsce. Koncepcja segmentacji opiera się na wyodrębnieniu czterech modelowych orientacji wartościujących opartych na kombinacji tych czterech zmiennych.

Przyjmuję, że każdej orientacji wartościującej można przypisać zbiór preferencji dotyczących stosowanej przez dany podmiot strategii adaptacyjnej. W szczególności obejmuje to:

- określenie preferowanej formy działań adaptacyjnych (aktywnej lub pasywnej);
- wskazanie typu kapitału społecznego najczęściej wykorzystywanego w działaniach adaptacyjnych (kapitału spajającego lub pomostowego);
- ukształtowanie się postawy wobec modernizacji (pro-modernizacyjnej lub alter-modernizacyjnej).

Przyjęta procedura analityczna polega na skonstruowaniu strategii działań adaptacyjnych, odwołujących się do wyróżnionych wzorów wartości oraz bliskich im typów zachowań, związanych z wypełnianiem ról zawodowych. Podmioty spełniające modelowe kryteria są zaliczane do następujących segmentów społecznych:

- **segmentu adaptacji dynamicznej**: występuje tu orientacja osiągnięciowo-indywidualistyczna, aktywna forma działań adaptacyjnych, przewaga kapitału społecznego o charakterze pomostowym oraz postawa wobec zdecydowanie pro-modernizacyjna;
- **segmentu adaptacji ewolucyjnej**: odwołującego się do orientacji osiągnięciowo-kolektywistycznej, obejmującego aktywną formę działań adaptacyjnych, przewagę kapitału społecznego o charakterze pomostowym oraz akceptującą postawę raczej pro-modernizacyjną;

⁴ Por. W. Morawski, *Prometeusz spętany? Próby analiz instytucjonalnych polskiej modernizacji*, w: *Modernizacja Polski. Struktury. Agencje. Instytucje*, red. W. Morawski, Warszawa 2009, s. 95–105.

⁵ Por. P. Ruszkowski, *Segmentacja społeczeństwa polskiego*, Warszawa 2012, s. 16–23.

- **segmentu adaptacji zachowawczej:** opartego na orientacji przypisaniowo-indywidualistycznej, preferującego raczej pasywną formę działań adaptacyjnych, stosującego w działaniach adaptacyjnych głównie zasoby kapitału społecznego o charakterze spajającym oraz prezentującego po części postawę alter-modernizacyjną po części zaś dystansującą się całkowicie od problematyki zmiany systemowej;
- **segmentu adaptacji statycznej:** związanego z orientacją przypisaniowo-kolektywistyczną, preferującego zdecydowanie pasywną formę działań adaptacyjnych, korzystającego w działaniach adaptacyjnych wyłącznie z kapitału społecznego o charakterze spajającym oraz prezentującego postawę całkowitego dystansu od problematyki zmiany systemowej.

Model empiryczny segmentów adaptacyjnych

Podstawą analiz empirycznych podjętych w ramach niniejszego opracowania jest badanie ilościowe, które obejmuje dane zastane, tj. wyniki badania CBOS „*Solidarność*” *Doświadczenie i pamięć*, zrealizowanego w dniach 12 marca–12 kwietnia 2010 roku na reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski, obejmującej 1803 osoby⁶.

Model empiryczny segmentacji został stworzony w wyniku połączenia dwóch zmiennych ilościowych, traktowanych jako wskaźniki orientacji wartościującej (ocena adekwatności modelu gospodarki rynkowej dla Polski) oraz postawy wobec zmiany modernizacyjnej (bilans osobistych zysków i strat związanych ze zmianą ustrojową).

Przyjęto konstrukcję obejmującą cztery warianty odpowiedzi badanych na pytania wskaźnikowe, co dało podstawę do stworzenia następujących segmentów adaptacyjnych:

- **segmentu adaptacji dynamicznej (11,6%, 126 osób)**, do którego zaliczane są osoby, które zdecydowanie zgadzają się z opinią, że gospodarka rynkowa jest najlepszym systemem gospodarczym dla naszego kraju oraz żywią przekonane, że zyskały na zmianach;
- **segmentu adaptacji ewolucyjnej (17,4%, 189 osób)** obejmującego osoby, które raczej zgadzają się z opinią, że gospodarka rynkowa jest najlepszym systemem gospodarczym dla naszego kraju oraz żywią przekonane, że zyskały na zmianach;
- **segmentu adaptacji zachowawczej (55,2%, 598 osób)**, do którego zaliczane są osoby raczej zgadzające się z opinią lub raczej niezgadzające się z opinią, że gospodarka rynkowa jest najlepszym systemem gospodarczym dla naszego kraju oraz żywiące przekonanie, że ani nie zyskały, ani nie straciły na zmianach;
- **segmentu adaptacji statycznej (15,8%, 171 osób)** obejmującego osoby, które zdecydowanie nie zgadzają się z opinią, że gospodarka rynkowa jest najlepszym systemem gospodarczym dla naszego kraju oraz żywiące przekonane, że straciły na zmianach.

Segmentacja klas społecznych

Zjawisko zróżnicowania społeczeństwa, związane z procesem segmentacji adaptacyjnej, może być również analizowane z punktu widzenia podziałów, jakie pojawiły się wewnątrz poszczególnych klas społecznych w związku z różnym poziomem skuteczności ich działań adaptacyjnych. Każda klasa została w specyficznych dla niej proporcjach podzielona na cztery segmenty adaptacyjne. Z punktu widzenia teorii segmentacji istotne znaczenie ma odsetek

⁶ Por. P. Ruszkowski, *Segmentacja...*, op. cit., s. 69–71.

członków poszczególnych klas, którzy zostali zaliczeni do segmentów silnej adaptacji, tj. adaptacji dynamicznej lub ewolucyjnej. W oparciu o powyższe kryterium operacyjne uzyskujemy obraz wpływu zjawiska segmentacji adaptacyjnej na strukturę klasową.

Wpływ zjawiska segmentacji na strukturę społeczną jest bardzo ważny z punktu widzenia równowagi systemu społecznego jako całości. Jego znaczenie wynika z faktu, że skuteczna, udana adaptacja wzmacnia status społeczny podmiotów, zaś adaptacja nieudana wpływa na osłabienie ich statusów. Jeżeli proces podwyższenia czy obniżenia statusu dotyka znaczącej części członków danej klasy społecznej, to ma to również znaczenie dla spójności wewnętrznej tej klasy oraz na jej relacje z innymi klasami.

Można powiedzieć, że proces segmentacji struktury klasowej społeczeństwa doprowadził do powstania swego rodzaju hierarchii adaptacyjnej klas. Na szczycie tej hierarchii sytuują się **klasy wyższej adaptacji**, w których ponad 50% członków zostało zaliczonych do segmentów silnej adaptacji. Są to: klasa właścicieli firm (69%), klasa inteligencji-specjalistów (61%) oraz klasa menedżerów (57%). Nieco niżej znajdują się **klasy średniej adaptacji**, w których do segmentów silnej adaptacji zaliczonych zostało od około 33% do 50% członków. Są to: klasa pracowników administracji (42%) oraz klasa pracowników handlu (32%). Na dole hierarchii znajdują się **klasy niższej adaptacji**, w których do segmentów silnej adaptacji zostało zaliczonych poniżej 30% członków. Są to: klasa techników (27%), klasa robotników wykwalifikowanych (22%), klasa rolników indywidualnych (18%) oraz klasa pracowników fizycznych o niskich kwalifikacjach (17%).

Zaprezentowana hierarchia adaptacyjna klas społecznych pozwala na sformułowanie zbioru hipotez dotyczących wpływu zjawiska segmentacji na strukturę społeczną oraz dynamiki stosunków pomiędzy klasami społecznymi.

Po pierwsze przyjmuję, że **klasy wyższej adaptacji**, tj. klasa właścicieli firm, klasa inteligencji specjalistów oraz klasa menedżerów, są w fazie zaawansowanej integracji wewnętrznej. Oznacza to dojrzwienie organizacyjne i polityczne tych klas oraz przechodzenie od statusu „klasy w sobie” do statusu „klasy dla siebie”. W odniesieniu do procesów politycznych zachodzących w strukturze społecznej tendencja ta może oznaczać, że klasy wyższej adaptacji stopniowo będą umacniać swoją pozycję w stosunku do pozostałych klas. Ponadto ich aktywność w działaniach adaptacyjnych oraz postawa pro-modernizacyjna pozwala traktować te klasy jako potencjalnych sojuszników programów dalszej modernizacji państwa i gospodarki. Wydają się również możliwe różnego rodzaju alianse i sojusze pomiędzy tymi klasami, przynajmniej na poziomie elit, czyli dających się publicznie zidentyfikować reprezentatywnych członków tych klas. Rozważając polityczne konsekwencje procesów adaptacyjnych, zachodzących w strukturze klasowej, warto zwrócić uwagę, że szacunkowa liczebność klas wyższej adaptacji, w stosunku do ogółu ludności ekonomicznie czynnej wynosi ok. 24%⁷.

Po drugie, wydaje się, że sytuacja **klas średniej adaptacji** jest bardziej złożona. W odniesieniu do klas pracowników administracji i pracowników handlu można mówić o strukturalnej polaryzacji. Większość członków tych klas zaliczana jest do segmentów słabej adaptacji, ale równocześnie znaczące liczebnie odłamy odniosły adaptacyjny sukces. Prawdopodobnie oznacza to, że proces adaptacji w odniesieniu do tych klas wciąż trwa, a postawa tych klas wobec modernizacji jest zróżnicowana. Liczebność tych klas w stosunku do ludności ekonomicznie czynnej jest szacowana na 32% (por. Wasilewski: *ibidem*). Jest to zatem znacząca

⁷ J. Wasilewski, *Formowanie się nowej struktury społecznej*, w: *Współczesne społeczeństwo polskie. Dynamika zmian*, red. J. Wasilewski, Warszawa 2006, s. 84.

w sensie politycznym i gospodarczym część społeczeństwa. Dalszy przebieg procesu modernizacji Polski jest w istotny sposób uwarunkowany przez procesy, jakie w najbliższych latach będą udziałem klas pracowników administracji i pracowników handlu. Dotyczy to zarówno preferencji politycznych, jak też poziomu aktywności zawodowej i społecznej tych klas. Dla określenia dalszych zmian struktury wewnętrznej klas średniej adaptacji istotne jest, czy dominować będzie dochodzenie do statusu klas „wyższych”, czy też nasili się proces ich statusowej degradacji do poziomu klas „niższych”.

W odniesieniu do sytuacji **klas niższej adaptacji** (klasy techników, klasy robotników wykwalifikowanych, klasy rolników indywidualnych, klasy pracowników o niskich kwalifikacjach) rokowania są raczej pesymistyczne. Słabe efekty działań adaptacyjnych wskazują raczej na zaawansowane procesy dekompozycji czy nawet rozkładu struktury tych klas. Jest to zjawisko niekorzystne dla równowagi systemu społecznego, gdyż liczebność tych klas w stosunku do ludności ekonomicznie czynnej jest szacowana na 44% (por. *ibidem*). Klasy te w zdecydowanej większości reprezentują postawę outsiderów zmian i zachowują się biernie. Wśród członków tych klas występuje poczucie zagrożenia i alienacji. Nie można jednak wykluczyć, że pogorszenie się sytuacji materialnej tych klas spowoduje radykalizację nastrojów lepiej zorganizowanych odłamów tych klas (np. wykwalifikowanych robotników w sektorze publicznym).

Koncepcja segmentacji klas społecznych pozwala zatem postawić pytanie o układ sił społecznych opowiadających się za różnymi kierunkami dalszych przekształceń ustroju politycznego i gospodarczego.

Zróżnicowanie cech strukturalnych podmiotów oraz ich orientacji politycznych w segmentach społecznych

Szczegółowa analiza zróżnicowania cech społeczno-demograficznych w segmentach oraz orientacji politycznych reprezentowanych przez badanych wskazuje, że wspomniane segmenty należy traktować jako odrębne kategorie społeczne. Zestawienie istotnych cech strukturalnych segmentów społecznych daje złożony obraz ich zróżnicowania.

Struktura segmentu adaptacji dynamicznej (11,6%):

- mieszkańcy miast powyżej 100 tys. stanowią około 44%;
- wykształcenie wyższe posiada 36,5% badanych, zaś średnie z maturą – 32,5%;
- właściciele firm stanowią 19% z nich, inteligencja-specjaliści – 14,3%, robotnicy wykwalifikowani – 9,5%, a dyrektorzy – 8,7%;
- 75% z nich dobrze ocenia swoje położenie materialne;
- zainteresowanie polityką deklaruje 77%;
- poglądy prawicowe deklaruje 48%;
- 71% popiera PO, 19% – PiS.

Struktura segmentu adaptacji ewolucyjnej (17,4%):

- mieszkańcy miast powyżej 100 tys. stanowią około 33%;
- wykształcenie wyższe posiada 28% badanych, zaś średnie z maturą – 33,9%;
- pracownicy administracji stanowią 11,1% z nich, inteligencja-specjaliści – 10,6%, robotnicy wykwalifikowani – 10,6%, pracownicy handlu – 8,5%, a właściciele firm – 6,9%;
- 60% z nich dobrze ocenia swoje położenie materialne;
- zainteresowanie polityką deklaruje 70%;
- poglądy prawicowe deklaruje 47%;

- 56% popiera PO, 31% – PiS.
Struktura segmentu adaptacji zachowawczej (55,2%):
- mieszkańcy wsi stanowią około 40%;
- wykształcenie wyższe posiada 10,4% badanych, zaś średnie z maturą – 26,9%;
- robotnicy wykwalifikowani stanowią 15,9%, pracownicy o niskich kwalifikacjach – 10,7%, pracownicy handlu – 6%, pracownicy administracji – 5,4%, technicy – 5%, rolnicy – 5%, a inteligencja-specjaliści – 3,7%;
- 33% z nich dobrze ocenia swoje położenie materialne;
- zainteresowanie polityką deklaruje 52%;
- poglądy centrowe deklaruje 37%;
- 38% popiera PO, 32% – PiS.
Struktura segmentu adaptacji statycznej (15,8%):
- mieszkańcy wsi stanowią około 40%;
- wykształcenie wyższe posiada 4,7% badanych, zaś średnie z maturą – 18,1%;
- pracownicy o niskich kwalifikacjach stanowią 13,2%, robotnicy wykwalifikowani – 12,3%, rolnicy – 4,1%, a pracownicy handlu – 4,1%;
- 14% osób dobrze ocenia swoje położenie materialne;
- zainteresowanie polityką deklaruje 46%;
- poglądy prawicowe deklaruje 35%;
- 27% popiera PO, 27% – PiS.

Tabela 1

Zróźnicowanie cech strukturalnych segmentów adaptacyjnych

Cecha strukturalna	Segment adaptacji dynamicznej	Segment adaptacji ewolucyjnej	Segment adaptacji zachowawczej	Segment adaptacji statycznej
Odsetek osób z wyższym wykształceniem	36,5	28,0	10,4	4,7
Odsetek mieszkańców dużych miast	44,0	33,0	30,1	30,5
Odsetek osób dobrze oceniających swoje położenie materialne	75,0	60,0	33,8	14,1
Odsetek mieszkańców wsi	25,4	24,3	38,5	41,5

Źródło: P. Ruszkowski, *Segmentacja społeczeństwa polskiego*, Warszawa 2012, s. 166.

Badanie poszczególnych aspektów statusu społecznego wykazało, że dane dotyczące aktywności zawodowej badanych pozwalają na przeprowadzenie wyraźnego rozróżnienia pomiędzy poszczególnymi segmentami społecznymi.

Analiza danych dotyczących przynależności klasowej oraz materialnych warunków życia pozwoliła na opis specyfiki położenia społecznego poszczególnych segmentów. Te dwa wymiary statusu społecznego: status zawodowy i materialny, wskazują na istnienie poważnych empirycznych przesłanek potwierdzających zasadność hipotetycznego wyodrębnienia czterech segmentów społecznych.

W segmencie adaptacji dynamicznej 3/4 osób określa swoje położenie materialne jako dobre. Z punktu statusu zawodowego są to osoby o profilu biznesowo-menedżerskim: dominuje klasa właścicieli firm, silnie reprezentowana jest też klasa inteligencji-specjalistów oraz klasa menedżerów.

W segmencie adaptacji ewolucyjnej 60% osób dobrze ocenia swoje położenie materialne. Oblicze klasowe segmentu tworzą pracownicy administracji, inteligencja-specjaliści, robot-

nicy wykwalifikowani oraz właściciele firm. W efekcie żadna klasa nie ma tu pozycji dominującej. Zwraca uwagę fakt, że 1/3 klasy pracowników administracji wchodzi w skład tego właśnie segmentu.

W segmente adaptacji zachowawczej 1/3 badanych określa swój status materialny jako dobry. W strukturze klasowej przeważają robotnicy. Występują w niej również rolnicy oraz niewielkie reprezentacje innych klas.

Segment adaptacji statycznej obejmuje ludzi w trudnym położeniu materialnym. Jedyne 14% ocenia ją jako dobrą lub raczej dobrą, aż 41% ocenia ją jako złą lub raczej złą. Struktura klasowa ma jeden wymiar, który stanowi, usytuowana na samym dole hierarchii społecznej, klasa pracowników o niskich kwalifikacjach, czyli pracowników fizycznych.

Istotne znaczenie ma zjawisko zróżnicowania się statusów społecznych wewnątrz poszczególnych klas. Wskazuje ono na proces dekompozycji struktury klasowej oraz powstawanie nowej hierarchii klasowej. Pozycja klasy w tej hierarchii, czyli zaliczenie jej do klas „wyższych”, „średnich” czy „niższych”, zależy od tego, w jakim zakresie członkom tej klasy powiodły się działania adaptacyjne.

Segmentacja a preferencje polityczne

W kontekście próby tworzenia bilansu sił pro-modernizacyjnych i alter-modernizacyjnych warto zwrócić uwagę na zróżnicowanie poparcia dla wiodących partii politycznych w poszczególnych segmentach:

- segment adaptacji dynamicznej – 71% popiera PO, 19% – PiS;
- segment adaptacji ewolucyjnej – 56% popiera PO, 31% – PiS;
- segment adaptacji zachowawczej – 38% popiera PO, 32% – PiS;
- segment adaptacji statycznej – 27% popiera PO, 27% – PiS.

Okazuje się zatem, że rozkład poparcia dla partii politycznych nie ma charakteru liniowego. W segmentach silnej adaptacji obserwujemy wyraźnie większe poparcie dla PO niż dla PiS. Natomiast w segmentach słabej adaptacji nie dochodzi do odwrócenia tej tendencji. W przypadku segmentu adaptacji statycznej, który można uznać z wielu względów za zdecydowanie alter-modernizacyjny, poparcie dla obydwu partii jest tak samo niskie. Wynika to przede wszystkim z niskiego poziomu zainteresowania polityką. Zauważamy zatem, że słabej adaptacji nie towarzyszą nastroje buntu i oporu, lecz raczej apatii i zniechęcenia.

Konkluzje wraz z elementami prognozy

Koncepcja segmentacji prowadzi do sformułowania tezy, że główna linia podziału politycznego w Polsce nie przebiega pomiędzy elektoratami PO i PiS, ani pomiędzy Polską „solidarną” a Polską „liberalną”, ani pomiędzy obozem niepodległościowym a lemingami. **Jest to raczej podział pomiędzy ludźmi zajmującymi postawę aktywnej adaptacji wobec zmieniającej się rzeczywistości, a ludźmi dostosowującymi się do nowego systemu w sposób pasywny.** Ta druga grupa ma zdecydowaną przewagę liczebną, gdyż stanowi ok. 70% czynnych zawodowo Polaków.

Jeżeli teza ta jest choćby częściowo prawdziwa, to pozwalała na przewartościowanie koncepcji, według której sił napędowych poprawy sytuacji w naszym kraju poszukiwać należy wśród aktorów sceny politycznej. **Ani charyzma partyjnych liderów, ani śmiałe wizje programowe elit politycznych nie zmienią postaw społeczeństwa.** Zmiana sytuacji wymaga

uruchomienia oddolnych procesów w samych strukturach społecznych. Instytucje państwa mogą te procesy stymulować lub hamować, ale nie będzie to miało większego wpływu na przebieg procesu społecznej regeneracji. Bez pogłębionych badań trudno jest określić moment odwrócenia tendencji zauważalnego spadku poziomu energii społecznej. Aktualnie widać wyraźnie, że stagnacja w grze politycznej i w nastrojach społecznych zdecydowanie nasila się. Wydaje się, że dynamika systemu jako całości będzie – jeszcze przez jakiś czas – coraz słabsza. Może się jednak okazać, że właśnie ten proces stale zmniejszającego się poziomu energii społecznej spowoduje uruchomienie naturalnych mechanizmów obronnych. Impuls regeneracyjny będzie miał charakter spontanicznych działań podejmowanych przez jednostki, grupy i całe środowiska społeczne.

Nie jest to bynajmniej wizja buntu, rewolucji typu lustracyjnego czy własnościowego. Wydaje się, że korzenie kolejnej zmiany systemowej mogą mieć tym razem charakter pokoleniowy, gdyż czas pokolenia, które weszło na scenę w roku 1980 właśnie się kończy.

Koncepcja segmentacji społeczeństwa zarysowuje ogólne tendencje dotyczące mechanizmów budowania w Polsce nowych ram ustrojowych. Teoretyczna i empiryczna konstrukcja tej koncepcji pozwala na sformułowanie zbioru hipotez, które stanowić mogą punkt wyjścia do głębszej dyskusji oraz do formułowania planów badawczych w tym obszarze.

Hipoteza 1

W sferze politycznej mamy do czynienia z sytuacją negatywnej równowagi sił pomiędzy dwiema rozbieżnymi wizjami ustroju Polski, z których każda dysponuje podobnym poparciem społecznym. Ta sytuacja ma niekorzystny wpływ na życie gospodarcze i społeczne. W sferze gospodarczej wprowadza to czynnik niepewności, a tym samym zwiększa ryzyko przedsięwzięć biznesowych. W odniesieniu do życia społecznego stan negatywnej równowagi powoduje osłabienie więzi społecznych oraz obniżenie efektywności procesów adaptacyjnych.

Hipoteza 2

Druga ważna prawidłowość wynikająca z analiz diagnostycznych wskazuje na wyczerpywanie się klasycznej formuły odgórnej modernizacji, realizowanej zgodnie z przyjętym przez decydentów planem strategicznym. Stopniowo zmiana systemowa w Polsce zaczyna przebiegać w sposób **emergentny**, to znaczy pod wpływem nacisku wywieranego przez różne – formalne i nieformalne – kategorie interesariuszy, działających w otoczeniu politycznym, społecznym oraz gospodarczym instytucji władzy. Koncepcja emergencji zwraca też uwagę na rolę działań spontanicznych, które ingerują w sposób niespodziewany w przygotowane przez decydentów scenariusze procesu zmiany. Podmiotami tych działań mogą być lokalne i zawodowe środowiska społeczne, jednakże coraz większą rolę odgrywają tu sieciowe struktury internetowe.

Hipoteza 3

W krótkookresowej perspektywie 2–3 lat układ sił pomiędzy głównymi aktorami sceny politycznej raczej nie ulegnie istotnej zmianie. Wydaje się, że nawet objawy kryzysu gospodarczego (o ile będzie miał on charakter ewolucyjny) nie zmienią w istotny sposób stanu negatywnej równowagi systemu. Można natomiast oczekiwać większej dynamiki we wzajemnych relacjach podmiotów instytucjonalnych działających w otoczeniu sceny politycznej, które tworzyć będą zarówno doraźne sojusze, jak i strategiczne alianse, celem wywierania wpływu na instytucje władzy.

Hipoteza 4

W perspektywie 2–3 lat nabiorą wyrazistości rozbieżności pomiędzy interesami centralnej administracji państwowej, a interesami regionalnymi administracji samorządowej, dotyczące zakresu zwiększenia wolności gospodarczej władz samorządowych. Dążenie do wzrostu autonomii decyzyjnej władz samorządowych będzie wspierane przez część aktorów gospodarczych, którzy dostrzegają tu szanse ekspansji. W perspektywie 4–8 lat powstaną regionalne grupy interesów, zdolne do wywierania wpływu na aktorów głównej sceny politycznej. Wzmocnienie pozycji aktorów regionalnych może spowodować znaczące zaangażowanie regionalnych struktur partyjnych w obszarze gospodarki. W większym stopniu będą się one orientować na regionalne pola gry. Wizja pro-modernizacyjna będzie w tym kontekście prezentowana jako formuła rozszerzenia wolności gospodarczej środowisk regionalnych, zaś wizja alter-modernizacyjna, jako koncepcja zmiany zasad podziału dochodu narodowego na korzyść tych środowisk.

Hipoteza 5

W perspektywie 4–8 lat pojawi się ważny czynnik społeczno-demograficzny polegający na odejściu na emeryturę znacznej części elit o rodowodzie solidarnościowym. Można spodziewać się zjawiska pokoleniowej wymiany elit, w którym kluczowe znaczenie będzie miała postawa pokolenia obecnych 30–35-latków. Pokolenie „sieciowe” z racji posiadanych zasobów wirtualnego kapitału społecznego ma większe szanse by zastąpić pokolenie solidarnościowe, niż pokolenia pośrednie. Pokoleniowa wymiana elit może stać się kluczowym czynnikiem przezwyciężenia stanu negatywnej równowagi sceny politycznej.

Bibliografia

- Kowalik T., *www.polskatransformacja.pl*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2009.
- Morawski W., *Prometeusz spętany? Próby analiz instytucjonalnych polskiej modernizacji*, w: *Modernizacja Polski. Struktury. Agencje. Instytucje*, red. W. Morawski, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Putnam R., *Samotna gra w kregle*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Ruszkowski P., *Segmentacja społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- Szczeptański M. S., *Ani Elizjum ani Hades. Piętnastolecie polskiej transformacji w perspektywie socjologicznych teorii zmiany*, w: *Współczesne społeczeństwo polskie. Dynamika zmian*, red. J. Wasilewski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Wasilewski J., *Formowanie się nowej struktury społecznej*, w: *Współczesne społeczeństwo polskie. Dynamika zmian*, red. J. Wasilewski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

Systemic consequences of the fragmentation of society

Summary

In the second decade of modernization, profound differences in the effectiveness of the adaptation strategies applied by individual and collective actors have been experienced in Poland. The consequence of these differences is the phenomenon of the fragmentation of Polish

society, which refers to the process of permanent differentiation of the position of individuals and social classes. The better adapted classes (e.g. business owners) are highly integrated. Medium adapted classes (e.g. administrative staff) are in a state of structural polarity. The worst adapted groups (e.g. manual workers) are in a state of decomposition. Such fragmentation leads to strong tensions at the level of social macrostructures.